

ÖREBRO UNIVERSITET
Institutionen för humaniora, utbildning och samhällsvetenskap
Huvudområde: pedagogik

Särbegåvning i skolan

En studie om lärares erfarenheter av särbegåvade

J o h a n B r o m a n d e r

Pedagogik, avancerad nivå/Pedagogik med didaktisk inriktning III,
avancerad nivå
Examensarbete/självständigt arbete, 15 högskolepoäng
Vårterminen 2015

Sammanfattning

När jag, jämsides med min lärarutbildning, extraknäckte som vikarie fick jag prova på att arbeta på en mängd olika skolor. Det som slog mig var att jag ofta verkade fokusera på de elever som låg i fara att inte nå kunskapsmålen, de "svagare" eller utåtagerande eleverna. Detta dels i självbevarelsedrift, för att inte tappa kontroll över klasserna, men även för att de helt enkelt tog större plats i klassrummet. Det väckte frågan inom mig själv om jag negligerat de särbegåvade, alltså de som är i andra änden av skalan och som har det lätt för sig akademiskt. Som pedagog är denna fråga intressant för vi vill ju nå alla elever som individer. Detta examensarbete har en hermeneutisk forskningsansats. Syftet med uppsatsen är att beskriva pedagogers upplevelser av hur de identifierar och arbetar med särbegåvade (på engelska *gifted*). Insamlingen av empirin har skett via halvstrukturerade intervjuer. Analysen av detta transkriberade intervju-material lade grunden för uppsatsens resultat. Sex pedagoger med en kombinerad erfarenhet på 115 år som professionella lärare inom årskurserna 1-7 har medverkat i studien. För att besvara forskningsfrågorna delades analysen in i tre avsnitt: identifiering, didaktik och framtiden. Tillsammans ger detta en klarare bild av vad det innebär att arbeta med särbegåvade i skolan.

Studien visar att det idag är upp till varje pedagog att stimulera och utmana den särbegåvade så att denne kan nå sin utvecklingspotential. Respondenterna upplever att de har vissa åtgärder och didaktiska förhållningssätt att tillta som fungerar, så som acceleration, försvåring, repetition, gruppering och föreningsverksamhet. Men de eftersöker också mer fortbildning, tydligare direktiv, färre elever per pedagog och kanske till och med specialskolor, för att kunna förbättra arbetet med de särbegåvade i framtiden.

Nyckelord

Begåvad. Överbegåvad. Särbegåvad. Medveten inläring. Acceleration. Didaktik.

Innehållsförteckning

Inledning	1
Syfte/Frågeställning	2
Översikt över innehållet	2
Bakgrund	3
Tidigare forskning	6
Särbegåvade elever	6
Identifiering	7
Didaktik	8
Åtgärder och didaktik för särbegåvade elever.....	9
Kritik till begreppet särbegåvad.....	11
Sammanfattning av tidigare forskning	12
Ansats och metod	14
Hermeneutik - tolkning och förståelse	14
Analys	14
Förförståelse	15
Tolkningsprocessen.....	16
Halvstrukturerade intervjuer	16
Urval	17
Genomförande av intervjuer	18
Bearbetning av insamlat material.....	19
Etik.....	20
Resultat	21
Identifiering	21
Smala intressen	22
Kommunikationsproblem.....	23
Udda beteende.....	23
Eventuella diagnoser	23
Duktiga.....	24
Kan redan	24
Didaktik	24
Acceleration	25
Försvåring	25
Repetition	26
Gruppering	26
Föreningsverksamhet	26

Framtiden	27
Fortbildning.....	27
Tydligare direktiv.....	28
Färre elever per pedagog.....	28
Specialskolor.....	28
Sammanfattning	29
Diskussion och analys	32
Metoddiskussion	32
Resultatdiskussion	32
Identifiering.....	33
Didaktik.....	35
Framtiden	37
Förslag till fortsatta studier	39
Slutsatser.....	40
Referenser.....	41

Inledning

Enligt läroplanen ska undervisningen "... anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Den ska främja elevernas fortsatta lärande och kunskapsutveckling med utgångspunkt i elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper" (Lgr 11, s 3). Det står *varje* elevs förutsättningar och behov – detta gäller alltså de med mycket bra förutsättningar också. Historiskt sett har den svenska skolan varit fokuserad på elevers brister och "intresset för elever som istället hade förmågan att på olika sätt excellera i ett eller flera av skolans ämnen har varit obefintligt" (Persson 2014, s 130). Detta får konsekvenser för skolans resultat. Enligt Skolverket (2012) finns det signaler, såsom nedgång i PISA resultat och forskning på området, som indikerar att skolan behöver bli bättre på att hjälpa eleverna nå en högre nivå. De som har lätt att nå kunskapskraven ska få stimulans att nå längre. Skolverket noterar vidare i sin rapport en nedgång för de högst presterande eleverna, internationellt sett. Sveriges högpresterande elever presterar under medel jämfört med övriga OECD-länderna (Skolverket, 2012).

1963 myntade Franz Mönks begreppet Hochbegabung (hög begåvning) för att förklara om koncept som begåvning och talang kan förklara varför vissa presterar så långt över genomsnittet (Ziegler 2010). Först och främst måste det påpekas att det med begåvad *inte* menas hög IQ, enligt Wahlström (1995) och Winner (1999), och begåvning kan vara inom många andra områden: sport, gymnastik, affärssinne, underhållning, musik, teater, bild, abstrakt tänkande, ledarskap, problemlösning. IQ är bara en aspekt, bland många andra, som man kan vara begåvad i (Wahlström, 1995). Enligt Wallström (2010) finns det ett samband mellan akademisk begåvning och ett högt IQ men att begreppet särbegåvning används "för att beskriva en person som har en extraordinär begåvning inom några eller något område" (Wallström 2010, s. 17). Flera termer används för att beskriva samma sak. Ziegler (2010) använder termerna *begåvad*, *högt begåvad*, *överbegåvad* och *särbegåvad*. På tyska används uttrycket *hög begåvning*, på svenska används ofta *särbegåvning*, men det är "internationellt brukligt att helt enkelt tala om *begåvning*" (Ziegler 2010, s. 19). På engelska används uttryck som *bright* och *gifted* men även *intelligent*, *talented*, *able* etcetera (Wahlström, 1995). Men i denna uppsats kommer *särbegåvad* att användas genomgående.

Flera studier uppskattar det till att ca en till två procent av Sveriges befolkning är särbegåvad. (Persson, 2014, Wallström, 2010 och Ziegler, 2010). Världen över söker man efter barn med

potential att prestera på hög nivå. Men skolan i Sverige har varit väl rustad att möta elever med handikapp men har blundat för de som är överbegåvade - såvida det inte gäller musik eller idrott (Ziegler, 2010).

Syfte/Frågeställning

Jag vill genom studien öka förståelsen och kunskapen runt fenomenet ”särbegåvning” i ett skolsammanhang genom att undersöka hur lärare tänker och arbetar med det didaktiskt. Frågor jag vill besvara är:

- Hur identifierar lärare särbegåvade elever?
- Hur arbetar de med särbegåvade? Vad är didaktiken?
- Hur skulle de vilja arbeta i framtiden?

Denna uppsats ska genom en pilotstudie¹ undersöka vad lärare har för uppfattning om särbegåvade elever och hur de arbetar med dem samt förslag till förbättringar inför framtiden. Denna studie har betydelse för min framtida yrkesutövning genom en ökad förståelse runt särbegåvade elever; detta leder till bättre didaktiska val i klassrummet.

Översikt över innehållet

Denna uppsats börjar med att gå igenom bakgrund till begreppet särbegåvning och sedan tidigare forskning. Vad det är, hur det identifieras, tillgängliga åtgärder och didaktiska val, samt kritik till själva begreppet. Sedan följer en sektion med metod/ansats där hermeneutik förklaras och motiveras som val av vetenskaplig ansats samt ett avsnitt om min förförståelse. Metoden som använts kommer närmast med kapitel om halvstrukturerade intervjuer där urval, genomförande, analys och etik ingår. Närmast följer själva resultatet av undersökningen. De teman som framkommit är upplagda efter de forskningsfrågor som ställdes tidigare; på detta sätt blir det en röd tråd i arbetet med en återkoppling till syftet/frågeställningen redan i resultatdelen. Sedan kommer diskussionen och analysen; där det först ligger en diskussion om den valda metoden och sedan en diskussion om resultatet. Resultatdiskussionen följer upplägget i den tidigare forskningen så att det direkt kan relateras till varandra. Till sist ligger de slutsatser som uppsatsen kommit fram till.

¹ Detta för att få reda på teman och problematik som kan vara intressanta i större studier.

Bakgrund

Särbegåvade är inte en homogen grupp som alla har likadana attribut. Det finns, enligt Wallström (2010), olika typer av särbegåvade individer:

- Idealtypen. Detta är 60 % av de särbegåvade och de är framgångsrika, motiverade och har flyt i skolarbetet.
- Egocentrikern, som är aggressiv, störande och självupptagen. Inte sällan spelar denna elev klassens pajas.
- Enstöringen, som är otillgänglig, introvert och inte integrerad i klassen. En klar svårighet ligger ju i att hantera egocentrikern och enstöringen. Många enstöringar noteras nog inte ens som särbegåvade eftersom deras blyga sätt hindrar att läraren ens lär känna dem.

Enligt Wallström (2010) är utomordentliga prestationer i tidig barnålder ett tecken på särbegåvning men det kan också bara visa på tidig språkutveckling vilket i sin tur ledde till stort ordförråd eller mer komplext språk. Så tidigt läsande, skrivande och räknande ger bara svaga indikationer på en särbegåvning. Men det bör också påpekas att särbegåvning inte någon fribiljett till framgångar. Tvärtom får de ofta problem i skolan genom tristess, passivitet och utanförskap (Wallström 2010). De duktiga eleverna får, enligt Wahlström (1995), ofta mindre uppmärksamhet än övriga i klassen; särskilt tjejerna. Vidare menar hon att för särbegåvade elever, de som har lätt att lära, är det en utmaning att inte låta dem hålla på med enahanda arbete i skolan. Om de bes repetera det de redan kan leder detta till dåliga studievänor. De blir lata och uttråkade, ofta negativa mot skolan, rastlösa, i sin egen värld, otåliga mot långsammare kamrater, har ofta äldre kompisar samt är självkritiska och ses som självgoda. Men de är också kreativa, snabba att lära sig, kan problemlösa, frågar svåra frågor, tänker abstrakt och är ofta uppfinningsrika (Wahlström, 1995).

Wahlström (1995) tar upp också upp vikten av att individanpassa skolan med möjligheter att studera ämnen utanför den årskurs man befinner sig i. Att den särbegåvade får välja specialarbeten eller ämne och får studera på en högre nivå. Men denna möjlighet kräver mer arbete för läraren och försvårar överlämnandet mellan stadiövergångar; ett sätt att göra detta är genom den divergenta pedagogiken. Denna bygger, enligt henne, på att en fråga kan ha många olika svar. Det är ett öppet

sätt att arbete där klassen ges en uppgift knuten till ett ämnesområde men det är upp till individen att bestämma, utifrån mognad, kunskaper och kompetens, hur de tar sig an uppgiften. Så det blir individanpassat. Uppgiften kan vara ett ord, som till exempel sjöar; en del elever kanske väljer att räkna sjöar, en del att lista dem i storleksordning, men den särbegåvade kanske studerar bottenvegetation eller samband mellan bottendjup och vattnets temperatur. I den divergenta pedagogiken får alla individer utmaningar som är relevanta för dem och lagom krävande och fokus ligger i att skapa istället för att imitera (Wahlström, 1995). Så här existerar den särbegåvade eleven i en heterogen grupp men har stor individanpassning till hur denne tacklar/lägger svårighetsnivåerna på själva uppgifterna.

Det kan vara svårt att se skillnad på en normalbegåvad elev som överpresterar och en genuint särbegåvad eftersom de båda kan nå höga resultat. Wallström (2010) belyser skillnaden genom att ställa dem mot varandra:

- Den högpresterande kan svaret men den särbegåvade ställer frågor.
- Den högpresterande är intresserad men den särbegåvade är nyfiken.
- Den högpresterande har goda idéer men den särbegåvade har tokiga idéer.
- Den högpresterande besvarar frågor men den särbegåvade diskuterar dem.
- Den högpresterande lyssnar men den särbegåvade visar starka åsikter.
- Den högpresterande lär sig snabbt men den särbegåvade kan redan.
- Den högpresterande umgås med jämnåriga men den särbegåvade umgås ofta med äldre.
- Den högpresterande kopierar men den särbegåvade skapar nytt.
- Den högpresterande tycker om skolan men den särbegåvade tycker om att lära.
- Den högpresterande tänker steg för steg men den särbegåvade tänker komplext.
- Den högpresterande är nöjd men den särbegåvade är ofta självkritisk.
- Den högpresterande kan förstå idéer men den särbegåvade tänker mer abstrakt.
- Den högpresterande arbetar hårt men den särbegåvade kan verka disträ.

Det krävs en observant lärare för att se skillnaderna i praktiken eftersom till exempel att ”vara nyfiken” och att ”vara intresserad” eller att ”lära sig snabbt” och ”kan redan” bara har en väldigt subtil skillnad.

Vad har denna bakgrund lett till för personliga insikter? Jo, jag anser att en viktig insikt är att det inte bara finns en typ av särbegåvade. Detta medför att det inte finns bara ett sätt som denne beter sig i klassrummet eftersom de olika typerna, ideal, egocentrikern och enstöringen, är så olika. De särbegåvade är inte heller så lätta att identifiera som jag först kanske tyckte. Detta går hand i hand med att det finns en tydlig brist på tidiga tecknen som tidigt visar att en individ har särbegåvning. Även här var jag naiv och trodde man såg tidigt vilka som var särbegåvade, men insikten att det kan vara bara tidig språkutveckling försvårar saken även här. Att enhanda skolarbete leder till dåliga studievanor och uttråkade elever var vad som attraherade mig till denna studie och det blir en klar utmaning för pedagogen; men för att kunna tackla den utmaningen måste först den särbegåvade identifieras. Detta kompliceras även här med dessa subtila skillnader mellan till exempel överpresterande normalbegåvade och genuint särbegåvade. Den divergenta pedagogiken tas upp som ett alternativ som bör fungera genom dess individanpassade arbetsätt och i nästa kapitel, tidigare forskning, kommer jag först gå djupare in i frågan om definition och identifiering men sedan just vad det finns för åtgärder eller didaktiska val som pedagogen kan använda sig av.

Tidigare forskning

I detta avsnitt presenteras tidigare forskning inom forskningsområdet. Denna uppsats ska titta på vad samt hur lärare i svensk skola uppfattar och arbetar med särbegåvade elever. Det finns inte så mycket svensk forskning om särbegåvning så, i brist på sådan, har utländska avhandlingar, artiklar och utländsk litteratur använts. Sökningar i databaser som ERIC, DiVA och GOOGLE SCHOLAR samt Örebro universitetsbibliotek har gjorts med sökord som "gifted", "begåvad", "särbegåvning" och dylikt. Urvalet har sedan skett utifrån vad som verkar relevant utifrån abstrakten. Speciellt kritik emot termen/fenomenet särbegåvning har varit svårt att få tag på. Jag har försökt hålla mig till forskning från de senaste fem åren; men även en del äldre litteratur har, av nödvändighet, fått ingå.

Särbegåvade elever

Det är, enligt Pettersson (2011), svårt att ge en tydlig och avgränsad definition av vad som menas med begreppet särbegåvad och det finns över hundra olika definitioner men att talang ska skiljas från begåvning. Man kan vara begåvad utan att ha en medfödd talang men man kan inte ha talang utan att vara begåvad (Pettersson, 2011). Skolverket (2012) definierar det som att en elev bör ses som särbegåvad om elevens behov av lärande, inom ett visst ämne, är så stort eller avancerat i förhållande till klasskamraterna och att det inte kan tillgodoses utan särskild anpassning av undervisningen. Att vara särbegåvad är då något man *gör* snarare är något man *är* (Skolverket, 2012).

Gemensamt för de särbegåvade är deras familjemiljöer. De särbegåvade är ofta, enligt Winner (1999), den förstfödde eller enda barnet i en berikande och barncentrerande familj med drivande föräldrar som också ger sitt barn ett omfattande oberoende med en balans mellan höga förväntningar och stimulans. Roland S. Persson konstaterar i en studie av särbegåvade elever att 92 procent av de med IQ över 131 vantrivdes i skolan och att det ofta leder till att de bråkar med kamrater och lärare. Detta kan leda till misstankar om ADHD eller liknande (Persson, 2010). En sorts sådan särbegåvad kallas Edisonprofil² och har, enligt Palladino (2003), skarp intelligens, levande fantasi, stor livsaptit men som ofta upplevs som besvärlig. De tänker divergent där ett stort

² Uppkallad efter Thomas Edison som ska ha haft dessa egenskaper (Palladino 2003).

antal idéer slåss om koncentrationen. De delas upp i drömmare, upptäckare och dynamiker och har en koppling till ADHD (Palladino 2003).

Ziegler (2010) tar upp delfimetoden som är en metod att försöka definiera termerna vidare i talang, särbegåvning och expert. Med expert menas en person som har nått den högsta nivån, till exempel en idrottsutövare på toppnivå. Med talang är någon som *möjligen* kan nå denna nivå. Här spelar alltså ålder in: en 40-åring som precis lärt sig simma kan ej anses vara en simtalang eftersom denne har startat för sent för att nå toppnivå. Men vilken 2-åring som helst kan, med rätt stöd, *möjligen* bli en simmare på toppnivå och kan därför anses som talangfull. Men för att anses som särbegåvad krävs mer. En tolvårig simmare till exempel kan anses som särbegåvad om denna har alla fysiska förutsättningar, har bra tränare och kanske redan simmar bättre än de flesta vuxna. Så att vara särbegåvad är mer än att möjligen kunna bli bra i framtiden, för den särbegåvade är det *troligt* att de når toppnivå. Notera att det enligt denna metod krävs mer än bara egenskaper hos individen. Stödet runt omkring vägs in i bedömningen liksom i detta exempel fysik etc. IQ till exempel skulle bara vara en faktor bland många andra som till exempel stödet som finns runt omkring i form av lärare/tränare eller, som i exemplet med simning, individens fysik (Ziegler, 2010).

Det är, enligt Persson (2014) och Ziegler (2010) viktigt att skilja på att vara högpresterande och att vara särbegåvad eftersom de har olika behov. Högpresterande betyder inte att man är särbegåvad och vice versa. En särbegåvad elev kan prestera långt under sin egentliga nivå och klassas då som underpresterande. En högpresterande elev har klarat en viss nivå, mätt efter kriterier inom skolämnet eller sporten i fråga, men det betyder inte att denna kommer fortsätta prestera på denna nivå (Persson 2014 & Ziegler 2010).

Identifiering

Inom till exempel fotbollen finns, enligt Ziegler (2010), specialiserade talangscouter, men inte inom skolan. En lärare har ingen speciell utbildning i att se särbegåvning eller att handskas med den och skolpsykologer har så många barn att se till, så de särbegåvade blir bara en liten del av det.

Samhället har en utmaning att professionalisera identifieringen och stödet av särbegåvade elever (Ziegler, 2010). I en rapport från Skolverket (2012) pekar de på faran att se särbegåvning som medfödd och statisk för att det kan skapa en dålig inställning till skolarbete hos dessa elever. De kan tro att de inte behöver anstränga sig.

Det är just föräldrar eller lärare som kan upptäcka särbegåvning tidigt. Fördelen lärare har är att de lättare kan jämföra barnet med andra (Ziegler, 2010). Denna checklista kan inkludera tidiga tecken på att barnet är särbegåvat. Dessa tidiga tecken är, enligt Winner (1999): bra uppmärksamhet och minne, förkärlek för det nya, tidig fysisk utveckling, verbala talanger, överaktivitet, lär sig med minimala instruktioner, nyfikenhet, ihärdighet, koncentration, energi, metakognitiv medvetenhet det vill säga att de vet hur de lär sig, tvångsmässiga intressen ofta inom väldigt specifika och snäva områden, leker ofta ensamma eller med äldre barn och att de har osedvanlig humor.

Om särbegåvade inte identifieras eller går i en skola som inte utmanar dem så är de möjligt att de aldrig når upp till sin potential (Lancaster, 2012). Det kan vara svårt att skilja på ett uttråkat barn och ett som har inlärningssvårigheter (Winner, 1999). En utmaning som en lärare/förälder ställs inför är alltså att se bortom bara skolprestationer; eleven kan ju vara underpresterande men ändå särbegåvat. Det smyger också lätt in fördomar, stereotyper och förväntningar i denna bedömning. Tjejer har till exempel en tendens att undervärderas intellektuellt. Forskningen om just könsroller visar att pojkar distanserar sig från krav från skolans håll och vill ej ses som plugghästar. Det anses mer värt om man klarar prov utan att behöva plugga (Holm & Öhrn, 2014 & Lancaster, 2012).

Didaktik

Ordet didaktik betyder ursprungligen undervisningslära och nyintroducerades på 1980-talet i Sverige för att främja överblick, analys och processkunskap (Arfwedson, Arfwedson & Haglund 1993). Didaktik behandlar, enligt Arfwedson & Arfwedson (2002) frågor om skolans innehåll och hur detta innehåll lärs ut. Det innebär alla de faktorer som påverkar undervisningen. Vad som lärs ut och hur, var lärs det ut, vem som ska lära sig och varför ska de lära sig (Arfwedson & Arfwedson 2002). Bara en sådan sak som hur man möblerar i klassrummet påverkar undervisningen och ingår således inom begreppet didaktik. Liksom balansen mellan elevens behov och samhällets krav; där det skiftar från att vara elevens behov i centrum till samhällets krav ju högre upp eleven kommer i sin utbildning och den lokala skolan, skolsystemet som stort och närsamhället påverkar varandra (Arfwedson & Arfwedson 2002).

Exempel på didaktiska frågeställningar är, enligt Arfwedson, Arfwedson & Haglund (1993):

- Vad är den historiska bakgrunden till att skolan ser ut som den gör samt vad är historien för de enskilda ämnena?

- Varför har vi de ämnen som vi har?
- Hur skiljer det sig mellan barn och vuxnas inlärningsstrategier och hur tänker elever? Hur lär de sig nya saker?
- Hur har läroplanen formats och varför ser den ut som idag?
- Vad skiljer teori och praktik?
- Vad är samhällsbehoven?
- Hur väljer pedagogen stoff, struktur, interaktionsformer och utvärderingsformer med elevernas situation i åtanke samt de begränsade resurser som står till befogande?

Allt spelar roll inom didaktik som påverkar undervisningen. Vem jag är som pedagog, vad och hur jag lär ut samt vilka mina elever är och hur skolan är där vi träffas.

Åtgärder och didaktik för särbegåvade elever

Eva Petterson (2011) fann i fallstudier att skolor ger extra stöd i ungefär hälften av fallen med särbegåvning och att detta stöd varierar i omfattning och hur det ser ut. Det fanns inga obligatoriska stöd så särbegåvade och dess föräldrar kan inte kräva det; ofta fanns inga handlingsplaner alls utan det var mest frågan om accelerationsåtgärder (Petterson, 2011). Mer om denna typ av åtgärder längre ned. Lärarens roll har stor vikt, speciellt om det inte finns handlingsplaner på plats. Redan i tredje årsklass kan skillnaderna i prestationer i en skolklass motsvara flera års lärande (Gagne, 2005). Regeringen beslutade 2014 att skolverket ska ta fram ett särskilt stödmaterial på hur arbetet med särskilt begåvade elever ska gå till med exempel på metoder och arbetssätt. De konstaterar att annars kan inte alla elever nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling. De elever som lätt når kunskapskraven ska stimuleras för att nå ännu längre (U2014/5038/S).

De åtgärder och den didaktik som förespråkas i den tidigare forskningen har som gemensam nämnare att de ska låta eleven jobba på dennes svårighetsnivå och att utbildningen ska anpassas efter individens förutsättningar (Lancaster 2012 och Ziegler 2010). Detta styrks även av Skolverket (2012), som menar att undervisningen ska vara flexibel för att möjliggöra en anpassning efter elevens behov så den främjar fortsatt lärande utifrån dennes förutsättningar. Individerna ska stimuleras att utveckla kunskaper. Skolan ska uppmuntra eleven och främja elevens motivation på en lämplig nivå. Vidare ska eleven få vägledning av en kunnig lärare för att nå ett avancerat innehåll. Lärare måste ha en medvetenhet om elevens bakgrund som kan påverka dennes prestationer (Skolverket, 2012). Men vad finns det då för didaktiska val eller åtgärder som kan sättas in för de särbegåvade?

Medveten inläring

Ziegler (2010) tar upp siffran 10000 timmar; det är antalet timmar man måste träna för att bli expert inom det valda området. Detta har visats i flera undersökningar inom bland annat musik, fysik och idrott. Enligt Ziegler (2010) uppnås detta genom tidigt stöd för den särbegåvade i form av medveten inläring (deliberate practice). Första kontakten ska vara i form av lek som sedan övergår till mer och mer organiserade träningsarrangemang som förbättrar prestationerna. Det är denna medvetna inläring med målinriktning som ska pågå dessa 10000 timmarna. Den medvetna inläringen innebär klar organisering med tydliga mål för att öka kunskaperna/färdigheterna där svårighetsgraden sätts efter individen (strax över dennes förmåga), med generös feedback så man ser om det funkar eller ej och det måste även finnas många övningstillfällen där fel kan rättas till (Ziegler 2010). Skolverket (2012) menar att kännetecknen av högpresterande elever sammanfaller med det som karakteriserar särbegåvade elever men lägger också vikt vid att lärande på hög nivå är resultat av erfarenhet och mycket övning.

Acceleration

Accelerationsåtgärder är en acceleration av studiegången, eller ökad studietakt (Pettersson, 2011). Ziegler (2010) tar upp följande accelerationsåtgärder som finns tillgängliga för den särbegåvade eleven:

- Tidigare start av skolan.
- Hoppa över årsklass. En särbegåvad elev som hoppar över en årsklass behöver endast veckor för att hinna ifatt.
- Delta i ämnesundervisning i en högre årskurs.
- Individanpassa så individen bestämmer takten.
- Undvik upprepningar och tomgång.
- Sommarkurser för att klara av hela ämnen intensivt.
- Snabbtågsklasser där man läser in ett ämne snabbare.

Enrichment kallas en av dessa accelerationsåtgärder som kan sättas in där utbildningen breddas eller fördjupas genom att till exempel lägga till kurser (som till exempel ett extra språk), låta eleven delta i högre årskurs, lägga evenemang med experter utanför kursplanen, exkursioner, arbetsgrupper, sommarkurser, elevakademier och privatundervisning utanför skolan (Ziegler, 2010).

Ziegler (2010) tar upp en besläktad åtgärd som kallas Pull-out; som också är en accelerationsåtgärd. Detta är när eleven tas ut ur den vanliga undervisningen för att på specialundervisning någon dag

per vecka. Nackdel är ju att den särbegåvade är begåvad hela tiden och inte bara någon dag i veckan (Ziegler, 2010). Lancaster (2012) ser pull-out program med specialiserade klasser och skolor som ett effektivt sätt att tillgodose den särbegåvade elevens behov. Men det kan, enligt henne, ha negativa effekter på deras akademiska självkänsla. Att vara med andra högpresterande kan sänka självförtroendet (Lancaster, 2012).

Kritik till begreppet särbegåvad

Benämningen särbegåvning är inte helt accepterad i alla sammanhang. Anna Palmer (2010), som skrivit sin doktorsavhandling utifrån ämnet matematik, konstaterar att det i skolan måste skifta från att se goda mattekunskaper som något medfött och istället se det som rörligt och föränderligt. Vidare tar hon upp hur vardagligt det blivit att prata om begåvning inom just detta ämne där eleven är antingen begåvad eller inte; bra eller inte. Detta antingen-eller tänkande ser hon som den stora utmaningen för skolan att komma ifrån. År av återuppreparande omdömen från lärare, föräldrar och omgivningen, om huruvida man har begåvning eller ej, blir annars som en självuppfyllande profetia (Palmer, 2010).

Skolverket (2012) vill till och med tona ned vikten av medfödd begåvning och menar att det finns indikationer på att det inte behövs någon speciell pedagogik. En bra pedagog ska fungera med särbegåvade likväl som med övriga och behöver inte ”använda någon speciell pedagogik/specifika pedagogiska principer. Istället framhålls lärarnas ämneskunnskap, kompetens och engagemang, att de har höga förväntningar på eleverna och ger stöd och hjälp vid behov” (Skolverket 2012, s 51).

Ellen Winner har i sin bok, *Begåvade barn: myt och verklighet*, tagit upp en del myter om särbegåvning. Dels tar hon upp distinktionen mellan talangfull och särbegåvad. Varför heter det talangfull inom vissa områden men särbegåvad inom andra? Hon tar också upp detta med arv kontra miljö. Var kommer särbegåvningen ifrån egentligen? Är det kanske bara intensiv träning och i så fall borde det då inte kunna appliceras på ALLA barn? Detta går hand i hand med en annan myt, nämligen den om den pådrivande föräldern. Är särbegåvade helt enkelt skapade av övernitiska föräldrar? Hon tar alltså upp konceptet att alla barn är (sär-)begåvade. Har alla barn egentligen samma inlärningspotential? Åtminstone på sitt sätt. Särbegåvning blir då bara ”... en social konstruktion som syftar till att stödja elitism” (Winner 1999, s. 19). Den sista myten som hon tar upp är den att särbegåvade blir framstående vuxna. Är inte saker som kreativitet och social interaktion mer värdefullt för samhället?

Sammanfattning av tidigare forskning

Enligt Skolverket (2012) bör en elev ses som särbegåvad om elevens behov av lärande inte kan tillgodoses utan särskild anpassning av undervisningen. De kan delas in i olika typer (Palladino 2003):

- Idealtypen som har det lätt för sig.
- Egocentrikern som upplevs som störig.
- Enstöringen som håller sig för sig själv.
- Edisonprofil, uppkallat efter Thomas Edison som har kopplingar till ADHD .

Familjebakgrunden spelar också en roll i särbegåvning, ofta har familjer med särbegåvade barn ett liknande förhållningssätt som t.ex. att de är barncentrerade (Winner, 1999). En metod att definiera särbegåvning kallas delfimetoden, där man tittar på uttryck av talang, särbegåvning och experter (Ziegler 2010). Persson (2014) och Ziegler (2010) uppmärksammar att det är skillnad på att vara särbegåvad och överpresterande normalbegåvad; samt att de har olika behov. De tidigaste tecknen på särbegåvning är till exempel överaktivitet, leker gärna med äldre eller har bra minne (Winner 1999).

De didaktiska valen en pedagog har involverar vad man lär ut, till vem samt hur man lär ut det och varför. Om man ser till vad som kan göras i skolan för de särbegåvade så finns det:

- Medveten inläring (deliberate practice), där lek övergår till mer organiserade former av inläring med tydliga mål och konstant höjande av svårighetsgrad strax över individens förmåga (Ziegler 2010).
- Accelerationsåtgärder, där studietakten accelereras genom att t.ex. eleven går upp i årsklass med varianter som pull-out och enrichment. (Pettersson 2011 & Ziegler 2010).

Till sist kommer kritik till den tidigare forskningen där hela detta antingen-eller tänkandet ifrågasätts i fråga om särbegåvning, annars blir de självuppfyllande profetior (Palmer 2010). Även om det finns särbegåvade så kanske de inte behöver en speciell pedagogik, enligt Skolverket (2012), utan kan frodas som alla andra elever med en bra pedagog. Winner (1999) tvivlar på att

särbegåvning hos barn ens leder till framgångsrika vuxna och att särbegåvning kanske egentligen bara är resultatet av intensiv träning eller pådrivande föräldrar och att alla barn egentligen har samma potential (Winner 1999).

Ansats och metod

Hermeneutik - tolkning och förståelse

Betydelsen, vad något är, blir inom hermeneutiken, enligt Patton (2002), beroende på det kulturella sammanhang det skapades i samt det sammanhang som det sedan tolkas i. Den fokuserar på tolkning och förståelse. Namnet kommer från grekiskans hermeneuein som betyder att förstå eller tolka (Patton 2002).

I denna kvalitativa studie har jag valt att använda hermeneutik för att analysen och förmedlandet av den data som samlats in. Kvalitativ data kan, enligt Unemar Öst (2008), vara material eller texter som förekommer naturligt som till exempel läroplaner, andra forskningstexter, läromedel eller också konstruerat material så som, i denna studie, intervjuer (Unemar Öst, 2008). Syftet med studien är att nå en djupare förståelse av begreppet särbegåvning och jag har valt hermeneutiken för att tolka och förmedla respondenternas upplevelser omkring detta begrepp. Jag vill i denna uppsats tolka och förklara begreppet särbegåvning utifrån dessa intervjuer.

Analys

Enligt Ödman (2007) är en del av hermeneutiken den hermeneutiska spiralen, eller cirkeln, som bygger på samband mellan det som ska tolkas, förförståelse och den data som samlats in. Den hermeneutiska spiralen innebär att materialet konstant tolkas i förhållande till helheten och den förförståelse som man hade. Delarna hänger ihop med helheten som i sin tur hänger ihop med delarna. Forskaren rör sig konstant mellan del och helhet med betoning på förförståelsen. Den data som samlats in tolkas och motiveras, vilket går runt i spiralen mot nya tolkningar och leder till djupare förståelse. Den hermeneutiska spiralen är alltså ett begrepp inom denna ansats som försöker ge en bild av hur tänkande, förståelse och tolkning ser ut och hänger ihop (Ödman 2007).

Hermeneutiken har fyra steg eller principer (Patton 2002):

1. Att förstå det mänskliga beteendet, och all kunskap för den delen, är likadant som att tolka en text.
2. Denna tolkning förs enligt en viss tradition.
3. Forskaren måste vara öppen och ifrågasättande.
4. Forskaren måste också tolka texten utifrån dennes situation och erfarenhet.

Dessa fyra principer genomsyrar den ansats som denna uppsats bygger på. Jag har valt hermeneutik som ansats att analysera detta material som samlats in via intervjuer. För att hitta betydelse och meningen kommer intervjuerna transkriberas till texter som sedan kan tolkas. Intervjuerna blir alltså texter mellan två subjekt. Jag använder mig också av en inomtextlig tolkning³.

Förförståelse

Förståelseprocessen börjar med att forskaren har förutfattningar eller förförståelse och därefter tar in ny data vilket leder till en ny förförståelse. (Ödman 2007). På det sättet skapar forskaren verkligheten baserat på dennes tolkningar av data utifrån de som är del av studien (Patton 2002). Därför är det viktigt att jag klargör vad min personliga förförståelse är. Jag som forskare och subjekt blir den maskin som ska tolka detta begrepp särbegåvning och det är, som nämnts tidigare, mina erfarenheter i kombination med den tidigare forskningen som blir den förförståelse som tolkningen utgår från. Forskaren blir, som Ödman (2007) uttrycker det, del av arbetet för ”hermeneutiken erkänner att vi alltid ser från aspekter, att vi aldrig kan ställa oss utanför oss själva när vi studerar verkligheten” (Ödman 2007, s 14). Mina personliga erfarenheter, som färgar min förförståelse av begreppet särbegåvning, är bland annat att jag har en dotter; en dotter som dansar Ballet och Street, är helt två-språkig och har blått bälte i Taekwondo. Så det är en väldigt aktiv och smart tjej som har otroligt lätt att lära sig och med en enorm potential inlärningskurva både akademiskt och sportsligt. Som enda barnet växer hon upp i just en sådan barncentrisk familj som nämnts tidigare och jag är kanske just en sådan påtryckande fader som också nämnts; även om jag själv hellre skulle kalla mig uppmuntrande. Jag är väldigt aktiv i hennes skolgång och utveckling och detta färgar min förförståelse av begreppet särbegåvning. Liksom det faktum att jag bott en tid i San Diego där det verkade mer vanligt att vara mer aktiv i sina barns utveckling. Föräldrar där valde aktivt skolor utifrån deras barns potential och de har fler specialskolor till exempel. Detta är en rent subjektiv uppfattning alltså, men bör tas med för att visa på min förförståelse. Vidare har jag arbetat som vikarie i ett antal svenska skolor i diverse ämnen där jag kände att fokus hamnade på de utåtagerande eleverna. Jag fann att det inte fanns tid att lära känna alla elever och garanterat blev de förstas vars namn jag lärde mig i varje klass de som hade svårigheter. Jag fick dåligt samvete över att inte kunna ge samma uppmärksamhet på de ”duktiga”. Detta har påverkat min förförståelse, och i min arbetsroll som framtida lärare vill jag bli bättre på att nå alla.

³ Inomtextlig tolkning är när de analytiska begreppen som kom fram i tidigare forskningen, och som utgör förförståelsen, kopplas till datan. Det andra sättet är en kontextuell tolkning, där de övergripande teoretiska perspektiven används för tolkningen (Unemar Öst 2008).

Tolkningsprocessen

Ovan redogjorde jag för den förförståelse jag har eftersom förförståelsen blir en viktig del av tolkningsprocessen och måste därför tydliggöras (Ödman 2007). När det kommer till tolkningen så har jag utgått ifrån min förförståelse och den tidigare forskningen för att försöka hitta mönster och strukturer utifrån datan som jag samlat in. Jag har försökt att i tolkningsprocessen se intressanta företeelser som återkommer i alla intervjuer, eller åtminstone i många av dem. Jag har även tolkat hur de sagt vad de sagt, många respondenter visade till exempel känslor som frustration och dessa har jag försökt återge så bra som möjligt. Jag hoppas att detta leder till att jag når begreppet särbegåvning som fenomen. I den hermeneutiska andan av att, som nämnts tidigare, se både helhet och delarna har jag försökt tolka hur skolan som helhet hänger ihop med den särbegåvade individens situation är och tolka detta samspel. Det är, enligt Gadamer (2013), inte lämpligt att använda en hermeneutisk studie i förutsäggande syfte utan här handlar tolkningen mer om att få fram en möjlig förståelse av datan (Gadamer 2013). I min tolkningsprocess ligger således respondenternas svar till grund för studiens resultat. Utifrån deras svar har jag strukturerat texten så att teman förs samman och därigenom blir innebörden förhoppningsvis tydligare. Gadamer (2013) menar att forskaren lyfta in förförståelsen inför tolkningsobjekten så att den kan granskas (Gadamer 2013). Min tanke är att i tolkningsprocessen har jag haft denna förförståelse i åtanke så att den kan besannas eller falsifieras men samtidigt försöka begränsa min egen fantasi så att jag inte ser saker som inte är där. Därför har jag satt som krav att det respondenterna säger måste till exempel vara återkommande bland dem alla för att jag ska ta upp det som ett tema.

Halvstrukturerade intervjuer

Det finns flera sätt att samla in den kvalitativa datan. Enligt Denscombe (2009) passar till exempel frågeformulär bättre för att samla in data som är enkel och faktisk. Om det man undersöker är komplicerat och subtilt, som ju särbegåvning är, passar det bättre med intervjuer som metod. Vidare menar han att det speciellt passar när man ska ha fram åsikter, känslor, uppfattningar och erfarenheter (Denscombe 2009). Enligt Kvale (1997) är samtalet ett sätt att vinna kunskap och därigenom förstå världen genom kommunikation; där kunskapen kommer från samspelet mellan intervjuaren och respondenten. Vidare finns det olika sorters intervjuer, enligt Denscombe (2009), Kvale (1997) och Unemar Öst (2008):

- **Strukturerade.** Detta är när ”forskaren har en mycket stark kontroll över frågornas och svarens utformning” (Denscombe 2009, s 233). Frågorna är bestämde i förväg

med små möjligheter för utsvävningar. Den strukturerade intervjun är mer som ett frågeformulär med väldigt styrda frågor

- Halvstrukturerade. Dessa intervjuer ska vara ett samspel mellan två personer som samtalar och bygger kunskap med syfte att förstå världen ur den intervjuades synvinkel. Den halvstrukturerade intervjun är ett professionellt samtal där temat är relevant för respondenten och har ett syfte och struktur, där frågaren ställer frågor och lyssnar noga med metodologisk medvetenhet. Den använder sig av öppna och utvecklade frågor så fokus ligger på samspelet. Det innebär att intervjuaren verkligen lyssnar så att följdfrågor kan ställas
- Ostrukturerade. Dessa intervjuer är helt öppna där forskaren i princip bara get ett tema och låter respondenten prata på. Ostrukturerade intervjuer låter responden fritt utveckla sina tankar runt det givna temat

Datan från studien i denna uppsats samlades in genom halvstrukturerade intervjuer. Jag har valt att inte använda strukturerad intervju eftersom den känns mer passande för insamlande av kvantitativ data och är inte den dialog jag är ute efter. Ostrukturerade däremot skulle kunna leda samtalet för långt ifrån den röda tråden.

Jag har vidare valt att genomföra personliga intervjuer⁴, mest för att det är lättare att boka in; jag kunde besöka lärarna på deras arbetsplats när det passade dem. Forskarens historia blir, som nämnts tidigare, synlig inom hermeneutiken vilket passar de halvstrukturerade intervjuer jag använt mig av; eftersom de inbjuder till mer som ett samtal mellan intervjuare och respondent. Det blir mer dialogiskt och kan nå respondenternas upplevelser av att möta särbegåvade i skolans värld.

Urval

Valet av att intervjua just lärare är för att variationen i resultat mellan skolor är i Sverige jämförelsevis liten, enligt Lundahl (2011), men variationen mellan klasser i samma skola är stor. Detta visar på vikten och betydelsen som läraren har för elevernas utveckling. En klass kan med en bra lärare på ett halvår lära sig vad en annan klass lär sig på två år med en dålig lärare (Lundahl, 2011). Hur väljer man vilka som ska ingå i studien? Denscombe (2009) tar upp ett par olika sätt att göra urval, som sannolikhetsurval, där det är representativt av populationen, icke-sannolikhetsurval, subjektivt urval, där de handplockas, snöbollsurval, där de som intervjuats rekommenderar andra,

⁴ Personliga intervjuer är när man träffar de man intervjuar en i taget. Till skillnad från gruppintervju där man ser många samtidigt (Denscombe, 2009).

teoretiskt urval, där de utvalda ändras under studien samt bekvämlighetsurval, där brist på tid och/eller resurser tvingar forskaren att välja vad som finns till hands. Det är bekvämlighetsval har utnyttjats i detta examensarbete men det är ingen ursäkt för dåligt underlag. Det ledde till kontakt med grundskolor inom en mellanstor svensk kommun utan betoning på lärarens ämnesinriktning. Särbegåvning är ju, som visats tidigare, inte bundet till specifika ämnen. Så urvalet var de lärare som är verksamma inom grundskolan, inom en specifik kommun, som hade tid och möjlighet, och framförallt vilja, att intervjuas med relativ kort varsel. Detta gav en urvalsram⁵ på ett antal grundskolor. Utav dessa kontaktades alla rektorer för tillstånd att fråga lärarna. Ett par gav klartecken. De lärare som först tackade ja blev sedan intervjuade. Det blev således ett icke-sannolikhetsurval. Det blev nästan ett snöbollsurval för de första lärarna hade kollegor som hade kunnat intervjuas men jag valde att följa den mer slumpmässiga ”först-till-kvarn” ordningen.

Lärarna som intervjuats har tillsammans 115 års erfarenhet som professionella lärare. Jag har försökt så mycket som möjligt ha stor spridning på var de är aktiva och var de har jobbat. Därför finns representerat lärare inom musik, matematik, NO, bild, engelska, svenska, idrott och teknik inom årskurserna 1-7.

Genomförande av intervjuer

Denscombe (2009) tar upp råd för att genomföra intervjuer. Till exempel att man börjar med en lätt fråga eller att videokameror anses påträngande. Vidare menar han att man ska vara medveten om vad som sägs, även mellan raderna utifrån, den förståelse man har. Kvale (1997) förslår att en intervjuguide används med löst formulerade frågor koncentrerat till temat med utrymme för följdfrågor. Så här gick intervjuerna som genomförts de facto till:

- Respondenterna fick själva välja lokal för intervjuerna. Detta dels för att de sker på deras arbetsplats som de själva vet bäst var det finns passande sådana men också dels för att de ska just känna sig så bekväma som möjligt.
- Innan intervjuerna började var det introduktion och formaliteter. Där kunde jag svara på frågor de har om mig och uppsatsens syfte men i detta skede tog jag också information av enklare slag för att få en bild av deras biografi.
- Själva intervjuerna spelades in med en videokamera. Den jag använde var så pass liten och smidig att jag tror den var mindre påträngande än om man ska ställa upp en bandspelare under näsan på den som intervjuas.

⁵ Urvalsram är "... en objektiv förteckning över den population från vilken forskaren kan göra sitt urval" (Denscombe 2009, s 40)

- Första frågan var lätt och öppen, de ombads berätta om sina spontana tankar när de hör begreppet särbegåvning.
- Sedan följde samtalet en intervjuguide med lösa frågor och teman så att samtalet följde rätt riktning.
- Hela intervjun tog ca 30-45 minuter beroende på omständigheter som tidspress, miljö, samtalsvilja etc.

För att nå lärarnas upplevelser, erfarenheter och genuina tankar informerades de inte i förväg vad intervjun specifikt kommer handla om. De informerades om att den kommer handla om ett visst fenomen och att jag vill veta deras och/eller skolans sätt att hantera detta och jobba med det utifrån deras erfarenheter. Forskningsetiskt ska ju alla intervjuade veta vad syftet är med uppsatsen och de kommer att få veta men inte i förväg; anledningen till detta är att jag inte vill att de ska kunna förbereda svar genom prat med rektor, googling eller liknande.

Bearbetning av insamlat material

Analysen av intervjun involverade flera steg. Först kom transkribering som gjordes enligt Denscombe (2009) modell: alla intervjuer skrevs ned ord för ord, de delar av intervjuerna som skulle kunna avslöja deras identitet eller inte är helt relevanta eller helt enkelt för personliga har inte transkriberats alls för att bevara anonymitet. Fältanteckningar från intervjuerna underlättade transkriberingen genom att påminna om tankar under den. Transkriberingen är ordagrann men har ibland kortats ned om det inträffade ordväxlingar eller harklingar och dylikt som inte är relevant. Dessa intervjuer blev lätt personliga i natur. Jag frågade dem om deras erfarenheter och om vad de skulle vilja förändra samt om deras arbete med elever etc. I transkriberingen har därför all möda lagts på att inte avslöja respondenternas identitet, deras namn är ändrade etc. Men därför har tyvärr en del av det material som faktiskt är relevant inte heller tagits med. Det kan vara hänvisningar till elever eller klasser eller situationer som är för specifika, att även med ändrat namn, så att det skulle kunna identifiera respondenten och har alltså inte tagits med alls i transkriberingen.

När det transkriberats började sökandet efter teman. Vad har de sagt som är gemensamt, vad finns det för röd tråd? Den kvalitativa analysen gjordes efter det hermeneutiska synsättet där, som nämnts tidigare, tolkning är i fokus. Materialet färgkodades efter de teman som återkom så att det kunde kategoriseras. Dessa teman visade sig vara väldigt universella och relativt lättöverskådliga i och med att de som intervjuats var ganska eniga. Därför kommer deras citat användas så mycket som

möjligt i resultatdelen, det är deras röster som ska höras, vilket också är en anledning till varför transkriberingen gjordes så ordagrann.

Etik

Vetenskapsrådets God forskningsetik (2011) tar upp några allmänna regler som står som uppförandekrav för forskaren. Det är relativt generella och följer sunt förnuft. Forskaren ska:

- Tala sanning.
- Medvetet granska och redovisa utgångspunkterna för studierna, metoderna, resultatet och eventuella kommersiella intressen.
- Inte stjäla från andra samt hålla god ordning genom dokumentation och arkivering.
- Undvika att skada människor, djur eller miljö.
- Vara rättvis i bedömningen av andras forskning.

Vetenskapsrådet har vidare en samling krav på forskningen, Mertons CUDOS-krav, för att den ska anses som god. De fyra kraven är enligt Vetenskapsrådet (2011):

1. Communism, att alla ska ha rätt att ta del av resultatet och att nya kunskaper inte döljs.
2. Universalism, att vetenskapligt arbete ska bedömas ur vetenskapliga kriterier.
3. Disinterestedness, att forskarens motiv endast är att få nya kunskaper.
4. Organized scepticism, att forskaren ständigt är ifrågasättande och granskande.

Det finns även fyra allmänna huvudkrav på forskningen som enligt Vetenskapsrådet (2002) är:

1. Informationskravet; att de som berörs av forskningen får veta vad syftet är.
2. Samtyckeskravet; att deltagare kan själva välja om de vill vara med eller ej.
3. Konfidentialitetskravet; att de som deltar kan vara konfidentiella.
4. Nyttjandekravet; att informationen bara används i forskningssyfte.

Dessa krav på etik genomsyrar arbetet och delgavs i första kontakten med varje potential skola. Jag betonade också med de som intervjuas om att det filmade materialet kommer raderas, att jag kommer göra detta personligen så jag vet att det görs, samt att de kommer inte namnges och deras anonymitet kommer skyddas.

Resultat

Denna del av uppsatsen är indelad i tre delar om identifiering, didaktik och framtiden.

Identifiering

Först och främst, innan jag går in på den mindre delen om hur de särbegåvade identifieras måste jag, i den hermeneutiska andan, ta ett steg ut och se till helheten. Hur klassen identifieras och var fokus ligger i denna process. Ett tema som alla respondenter tog upp var nämligen detta med fokus; att i en ideal värld skulle de alla vilja spendera mer tid med varje elev och då också de särbegåvade. Men fokus i skolan ligger på de svagare eleverna. De elever som riskerar att inte nå målen.

Det blir ju mer fokus på de som kanske inte hänger med. – Daisy.

Detta medför att de särbegåvade riskerar att negligeras. Om det är så om man ser till hela klassen, att fokus ligger på de svaga, så får det som följd att de särbegåvade riskerar att då få sitta med alldeles för enkla uppgifter; för lärarna är helt enkelt upptagna med de svagare eleverna.

Så ibland får de [särbegåvade] sitta och göra alldeles för enkla grejer... – Daisy.

Min tolkning av respondenternas svar är att om fokusen ligger på de som ”inte hänger med” och att de särbegåvade får sitta med för lätta uppgifter leder till att de inte stimuleras eller utmanas. De blir uttråkade.

Ja, de blir ju skoltrötta. Tycker inte att det är motiverande. – Daisy.

Daisy visar på en medvetenhet av vad som sker i klassrummet och att det inte gynnar de särbegåvade. Både genom att de inte följer sin utvecklingskurva men även genom att direkt göra dem uttråkade. Men jag tolkar respondenterna som om att det inte räcker med medvetenhet utan att det helt enkelt är så att skolan måste, i första hand, se till de svagare eleverna; det är det svenska skolan är bra på. De svaga eleverna får mer resurser och tar tid från de övriga. Det sades av samtliga som om det bara var ett faktum.

Vårt grunduppdrag är ju att alla elever ska nå målen. Det står ju liksom i skollagen. – Clara.

Claras svar ovan visar på den inställningen som delades; att skolan ses som institutionellt inriktad på att få elever att nå målen och inte på att stimulera de särbegåvade. Jag fann till och med en stor dos bitterhet över detta eller åtminstone uppgivenhet.

Jag gråter ju, alltså hur ska jag, FASEN, jag har ju en [särbegåvad] i XX nu; hur ska jag...
[dunkar huvudet i bordet]. – Erik.

Ovan citat illustrerar denna frustration som respondenterna ofta kände. Erik beskrev vidare att ribban verkar ligga på minimikraven och så länge de får hyfsade resultat så anses det tillräckligt. I en klass uppskattar respondenterna att en eller kanske två är särbegåvade. Endast en lärare sade sig inte personligen ha några särbegåvade i sin klass men att hon vet att andra lärare som har det. På frågan hur vanligt det är med särbegåvade elever var svaren väldigt eniga. Varför det finns denna skillnad i hur många de anser sig ha träffat på tolkar jag har mer att göra med deras definition av vad särbegåvade är än med hur många de verkligen har haft kontakt med. Lärarna upplever inte att de har en tydlig definition av vad som menas med särbegåvade och att det därför är svårt att säga exakt hur många de har att göra med; vilket kan förklara den vaga uppskattningen.

Respondenterna såg det som ett problem att identifiera särbegåvning och de oroade sig över att missa någon. Deras svar visade ofta på det ansvar de känner, både gentemot eleven i sig, men också emot samhället i helhet. I citatet nedan förklarar Beata vad riskerna är om identifieringen inte sker.

Nej men det är ju att barn stannar av. Att man inte utvecklas i den här takten som man skulle kunna. Man missar ju kanske en massa barn och de kanske också blir uttråkade. – Beata.

Beata förklarar i citatet ovan vad som kan hända om de särbegåvade inte identifieras. Detta att missa barn var återkommande, en rädsla som ligger i bakhuvudet, som skulle få som följd att elever inte når den potential de har. Därför såg alla respondenterna mycket allvarligt på detta om att identifiera de särbegåvade.

I ett försök att gå ifrån helheten och istället titta på delen av detta begrepp särbegåvning, nämligen individen och hur respondenterna definierar dem, så uppstår en del teman. Dessa sex teman blir hur respondenterna definierar särbegåvning:

Smala intressen

Den särbegåvade har, enligt lärarnas definition, smala intressen. Intressen som ibland är värdefulla för skolan/samhället men som också lika gärna kan vara helt ovidkommande. Clara förklarar detta på ett talande sätt:

De har ofta en sånt här väldigt smalt intresse där de blir väldigt, väldigt duktiga. – Clara.

Min tolkning av respondenterna är att dessa smala intressen inte alltid stämmer överens med vad som eftersträvas eller framförallt vad som betygssätts inom skolan. Sett till helheten, samhället i

stort, så anses ofta inte de särbegåvades snäva kunskaper som värdefulla. Även om de gör det, som i fallet med till exempel datakunskaper eller dylikt, så är den särbegåvade så insnöad att det inte går att betygsätta kunskaperna. Jag tolkar det som att deras smala intressen inte passar in i skolmallen.

Kommunikationsproblem

Respondenterna upplever att de särbegåvade ofta har kommunikationsproblem. De sitter på stora kunskaper men kan inte förklara dem. Det tolkar jag som att det leder till frustration bland lärarna; att de vet att dessa elever kan mycket men visar det inte nödvändigtvis på prov och i arbeten.

Vi har de som läser på internet om kvarkar och så kan de inte förklara vad en gas är. – Erik.

De särbegåvade kan vara på en så hög nivå att de inte längre kan förklara grunderna. Om det då är grunderna som resten av klassen arbetar med så blir inte bara undervisningen meningslös, eftersom den ligger på så låg nivå, men de särbegåvade kanske inte ens excellerar på proven, eftersom de inte kan kommunicera deras kunskaper. Respondenterna känner således en frustration över att få ur de särbegåvade sina kunskaper, visa dem, och på så sätt kunna visa var de befinner sig kunskapsmässigt.

Udda beteende

De särbegåvade upplevs av respondenterna som udda; de betar sig inte som andra och de har svårt att passa in. De har svårt med samlingar och att lyssna på andra. Flera respondenter tog också upp att den särbegåvade är aningen självisk eller tvär.

De kan ju också vara annorlunda i sitt sätt, att de kanske inte är så sociala. – Beata.

Kantig var ett annat uttryck som återkom bland respondenterna. Jag tolkar det som om de särbegåvade definieras som svåra att ha att göra med.

Eventuella diagnoser

Respondenterna upplevde att elever med diagnoser som ADHD påminner mycket om det udda beteende som de särbegåvade har. Min tolkning av respondenterna är att de särbegåvade inte alltid, eller ens ofta, har faktiska diagnoser utan mer att respondenterna själva bara misstänker att det kan vara en diagnos. Därför kallar jag det eventuella diagnoser eftersom de inte är utredda. Men respondenterna upplever att det kantiga beteendet påminner om de med diagnoser.

[När jag jobbade] med ADHD, så fanns det några [särbegåvade] där. – Erik.

Lärarna upplever alltså åtminstone en indirekt koppling mellan eventuella diagnoser, eller mer exakt beteende som påminner därom, och särbegåvning.

Duktiga

Min tolkning av respondenterna var att det dels finns särbegåvade med detta kantiga, udda beteende som har svårt att kommunicera men att det också finns en annan sorts särbegåvad. Nämligen den som de beskriver som duktig.

[Särbegåvade är] barn som är extra duktiga. – Daisy.

Ordet duktig är ganska laddat eftersom det innebär en värdering av personlighet kopplat till förmågor. Men gång på gång användes detta ord att beskriva särbegåvade. Dessa anses inte bara duktiga i smala ämnen utan också i allmänhet. De fungerar socialt, har kompisar, och visar till och med på bra kroppskontroll och är därför bra även sportsligt.

Kan redan

En annan aspekt som återkom var denna att de särbegåvade redan verkar kunna allt som denne ska lära sig. Min tolkning är att de särbegåvade upplevs antingen lära sig så snabbt att de verkar kunna redan eller att de faktiskt kommer till lektioner och redan kan det som ska läras ut. Detta leder, enligt respondenterna, till problem i undervisningen eftersom att dessa elever kan lämnas i fred för att arbeta självständigt; speciellt om det finns andra som behöver hjälp att ens nå målen.

Men detta att redan kunna blir också ett tecken på att en elev är särbegåvad och inte en överpresterande normalbegåvad. Fillipa menar på att de som är särbegåvade fattar redan första lektionen men de som överpresterar behöver ett par lektioner på sig. Jag tolkar detta som om att tiden det tar att lära sig blir en indikation på hurvida eleven är en normalbegåvad som överpresterar eller en särbegåvad. Den särbegåvade lär sig snabbare. Båda kan nå liknande resultat men för den särbegåvade kommer det snabbare och med mindre arbete. De särbegåvade är alltså inte bara snabba att lära, de upplevs som om de alltid är steget före undervisningen.

Didaktik

Ett tema som återkom var svårigheten att få den särbegåvade att ens vilja tala om hur de tänker, att ens se poängen i att tala om för läraren om vad de kan. Detta att de redan kan leder till ett problem

med motivation. För att se till helheten så styrs de didaktiska valen av att alla elever ska, som nämnts tidigare, nå målen.

Det är hela tiden de här barnen som vi ska fokusera på som inte klarar sig. – Beata.

Om man sedan går ifrån helheten till den didaktik som används för de särbegåvade så innebär det att de val som lärarna har begränsas. Det går inte bara att lägga om undervisningen för att passa de särbegåvade eftersom fokus ligger på de som riskerar att inte klara kunskapsmålen.

Därför behövs didaktik som tar hand om de särbegåvade men som samtidigt inte tar upp för mycket tid från läraren. Utifrån respondenternas svar har fem åtgärder eller arbetssätt framkommit. Dessa utgör den didaktik de har att tillgå med de särbegåvade.

Acceleration

Det har hänt att elever har fått hoppa upp hela årsklasser för att de är särbegåvade. Detta så att de får vara med andra som är närmare dem kunskapsmässigt. Men respondenterna ser också till helheten, inte bara delen, och jag tolkar det som att de anser det som icke-önskvärt att behöva flytta upp en elev i årsklass. Detta för att de redan är i en grupp; i ett socialt sammanhang.

Om man ser bara till det kunskapsmässiga håller respondenterna med om att det ofta skulle vara bäst med acceleration men att det är den sociala biten som talar emot det; det kunskapsmässiga ska vägas mot det sociala. Respondenterna upplevde faktiskt att frågan om acceleration oftast drevs från föräldrars håll. Det är den särbegåvades föräldrar som är pådrivande.

Ja, det är ju alltid föräldrarna i slutändan som beslutar om de ska flytta upp eller inte. – Alice.

En del av lärarna upplever det ännu starkare; att det faktiskt är föräldrarna som ligger bakom, iscensätter och driver igenom accelerationen och att det aldrig kommer från skolans sida.

Respondenterna föredrar att lösa det inom klassen och alltså behålla den särbegåvade i gruppen om möjligt.

Försvåring

Om uppgifterna som klassen gör anses för lätta för de särbegåvade så görs de svårare och på detta sätt kan de särbegåvade stanna kvar i klassen. Detta var en strategi som i princip alla respondenter använde sig av. Jag tolkade det som om detta fungerar utan problem i de flesta ämnena.

Respondenterna tryckte på att det gäller att utforma uppgifter som kan lösas efter individens individuella förmåga. Om man ser till hela klassen så ges dem en uppgift att till exempel skriva en filmreflektion. De särbegåvade kan då dels skriva mer men också på ett mer komplicerat sätt men de har ändå samma uppgift och jobbar med de andra i gruppen. Detta upplevs som värdefullt av respondenterna, att de inte skiljs ifrån gruppen och kan jobba med samma uppgifter.

Det är upp till pedagogerna att hitta dessa uppgifter som även de särbegåvade kan stimuleras av. Lärarna som jobbar med försvåring ser det som sitt ansvar att individanpassa uppgifterna på ett naturligt sätt utan att stigmatisera någon för att de är särbegåvad; eller svag heller för den delen.

Repetition

Med repetition menar respondenterna att inte hela tiden gå vidare i ämnet utan att stanna kvar en stund. Genom att repetera, alltså gå över momentet igen, får kunskaperna en chans att befastas så att sammanhang framträder. Jag upplevde att respondenterna kände att detta var ett svar de inte fick ge, de verkade skämmas lite för det. Bara ett par av respondenterna tog upp detta men det är en strategi som använts.

Om den särbegåvade går i trean och har gjort klart sexans mattebok behöver man inte nödvändigtvis ge dem sjuans bok direkt. De sätts att repetera. Anledningen är att det undviker forcering, att hela tiden trycka på nytt stoff, samt att det underlättar för eleven att se sammanhang. Argumentet för att repetera blir således att informationen/stoffet behöver sjunka in; om man hela tiden går framåt för fort det går så blir kunskaperna ytliga.

Gruppering

Gruppering innebär att behålla de särbegåvade i klassen men att sätta dem i grupper med likasinnade, eller på samma nivå, så mycket som möjligt. Detta är givetvis beroende av att det finns andra på liknande nivå som den särbegåvade men ses som ett alternativ till att flytta upp årsklasser. Respondenterna betonade att det upplever det som viktigt att ta ansvar för det sociala och att lösa problematiken i klassrummet; så att om det går sätter de dem särbegåvade med likasinnade eller ”lika duktiga” istället för att de byter klass helt.

Föreningsverksamhet

Min tolkning av respondenterna är att de smala intressena som särbegåvade har, enligt deras definition, inte ska vara upp till skolan att nödvändigtvis utveckla. Detta blir istället något för de

särbegåvade att göra utanför skolan. Eftersom de blir så kunniga och så insnöade så är det från elevernas sida en önskan att hålla sina smala intressen skilda från skolans värld. Att om lärare försöker ta in det i klassrummet så fungerar det inte.

När jag försökte stoppa in deras [special] intresse i mitt då var det: nej! – Eric.

Eric belyser just detta i citatet ovan. Att även om han försöker närma sig de särbegåvades expertämne så blir det fel. Respondenterna har försökt att utnyttja de särbegåvades intressen i undervisningen men funnit att det blir stopp. De anser att de får bättre hjälp i det speciella ämnet utanför skolan i form av hobby eller föreningsverksamhet.

Framtiden

Alla dessa faktorer, hur de definierar och arbetar med särbegåvade samt vad de använder sig av för didaktik idag utgör den tolkning respondenterna har av särbegåvade. Men om man tar ett steg tillbaka och ser till helheten; vad har lärarna för förslag inför framtiden? Hur skulle de vilja förbättra arbetet med särbegåvade? Jag tolkade deras svar som att de har fyra konkreta förslag inför framtiden:

Fortbildning

Lärarna upplever att den fortbildning de erbjuds istället enbart riktas mot de svagare eleverna som har svårt att nå målen. De vill veta mer, de vill ha mer information och veta vad som har funkat hos andra pedagoger. Respondenterna pratade om flera kurser och speciella temaveckor de haft om didaktik som har gällt särskilda anpassningar och stödinsatser; men inte elever som behöver anpassningar för de är starka.

Alla på skolan borde ha en studiedag och lyfta det här [med särbegåvade] för alla. – Alice.

De upplever helt enkelt att de inte sitter inne med tillräckligt med information om särbegåvning och borde åtminstone få en studiedag om det. De eftersöker mer fortbildning och mer information; såsom det idag erbjuds för de elever som riskerar att inte nå målen eller är utåtagerande. Jag upplevde att detta om att fokus hela tiden ligger på att få eleverna att nå målen kommer tillbaka konstant i intervjuerna. Det är dem som diskuteras på möten och i individuella utvecklingsplanerna eller arbetsplatsträffarna.

Tydligare direktiv

Det finns, enligt respondenterna, en brist på klara direktiv från skolans sida som de kan förhålla sig till. För svaga elever finns en mängd åtgärdsprogram som sätts in så fort de har fått en diagnos och det upplevs inte som om samma åtgärdsprogram finns för de särbegåvade. De vill veta hur de gör på deras skola, vad de har för policy eller åtminstone hur de ser på särbegåvade. Nu är det upp till varje pedagog och jag tolkade det som att de ofta inte ens vet vad deras skola har för policy om särbegåvade elever. Att ha åtgärdsprogram för särbegåvade på liknande sätt som det finns för de svagare eleverna skulle förtydliga dessas position.

Färre elever per pedagog

Respondenterna var väldigt medvetna om svårigheten att dels identifiera särbegåvade och dessutom fatta didaktiska val som utmanar och stimulerar dem när de väl har identifierats.

Ja, men det är ju klart, eftersom vi har klasser på 30 elever. – Daisy.

Alla lärare tar upp problematiken med att se varje individ i en stor klass med många personligheter som tar plats. De skulle vilja se mer tid per elev i framtiden vilket innebär färre elever per pedagog. Antingen genom mindre grupper eller med fler pedagoger. Ett sätt som föreslogs var ett tvåläraresystem.

Jag förespråkar ett tvåläraresystem. Man får ju det om man har utåtagerande elever. – Erik.

Men huruvida det är ett tvåläraresystem eller om klasstorlekarna minskar så är detta en typ av åtgärd de skulle vilja se i framtiden. Färre elever per pedagog leder till att pedagogen kan spendera mer tid med varje elev.

Specialskolor

Många lärare var inne på att utforma speciella grupper för de särbegåvade. Att det skulle kunna hjälpa dem att utvecklas och utmanas och att specialskolor kanske är vägen att gå.

Hur ska de [särbegåvade] bli bättre? Ja då är det väl det [specialskolor] som kanske är lösningen då. – Fillipa.

Men de som förespråkar specialskolor var samtidigt väl medvetna om dess faror och mindre bra sidor. De särbegåvade kan inte bara bidra mycket i klassrummet med sina stora kunskaper utan det anses också, utav respondenterna, viktigt av sociala skäl att de får ingå i ett socialt sammanhang. Eftersom de definierar många särbegåvade som udda och kantiga människor så blir ju en specialskola fylld av udda och kantiga elever.

Respondenterna anser således att det både kan vara bra för elevens kunskapsutveckling samt för samhället att de blir specialnischade men att, om man ser till helheten, det finns en risk för deras sociala utveckling.

Jag tolkar alla lärarnas förslag som att de är konservativa i natur och lärarna känner sig fastlåsta inom skolsystemet. Som det är nu anser de att fokus hamnar på de svagare elever som inte når målen och att de är frustrerade över att inte kunna lägga lika mycket tid på de särbegåvade. Jag tolkar det som att det är detta som är huvudanledningen till att de särbegåvade inte utmanas och då blir förslaget att ha färre elever per klass ett snabbt och enkelt sätt att förbättra denna situation. Att lärarna efterfrågar fortbildning tolkar jag som ett led i svårigheterna de tog upp i att identifiera särbegåvade just på grund av bristen på enhetliga definitioner. Detta tolkar jag också som skälet för att de vill ha tydligare direktiv från skolans håll. Lärarna använder sig i dagsläget av acceleration i enstaka fall, då ofta pådrivet av föräldrarna, men att det mer ofta handlar om gruppering och försvåring av uppgifterna. Framför allt denna försvåring, där uppgifterna anpassas efter individen är det sätt som idag används, och att lärarna skulle vilja kunna ha tid att bli/vara mer insatta i de särbegåvades specialkunskaper och att eleverna i sin tur skulle kunna nå längre i sin kunskapsutveckling om så skedde. Trots det har de reservationer angående specialskolor som jag tolkar som en "för att vara säker" impuls. Jag tolkade det som att lärarna egentligen, mellan raderna, anser att specialskolor skulle vara bra men att det känns för drastiskt och skulle leda till ett slags elitsamhälle. Jag fick känslan av att det är ofint att propagera för specialskolor som om det är ett slags erkännande över att den vanliga skolan i så fall inte fungerar. De andra förslagen lärarna hade, mer fortbildning, tydligare direktiv och färre elever är i sin natur lättare att stå bakom för de handlar i mångt och mycket om förbättring av rådande arbetsklimat snarare än en förändring.

Sammanfattning

Lärarna hade ingen enhetlig definition av särbegåvning men tycker sig alla ha stött på det. Ofta är föräldrarna en pådrivande faktor. Särbegåvade ses som framförallt duktiga eller generellt smarta och de skiljer sig, i teorin, från de överpresterande normalbegåvade eleverna genom att vara snäppet bättre. Men i praktiken görs ingen egentlig åtskillnad mellan de två. Lärarna identifierar särbegåvade som elever...

1. ... med smala intressen.
2. ... som ibland har kommunikationsproblem.

3. ... med ett udda beteende.
4. ... som är duktiga.
5. ... med eventuella diagnoser.
6. ... som redan kan allt.

Lärarna tar väldigt allvarligt på utmaningen med att de särbegåvade ska utmanas och stimuleras så att de når sin fulla potential och inte få dåliga studievänor genom att vara omotiverade, lata eller skoltrötta. Lärarna upplever att skolan primärt är till för att få de svaga eleverna att nå målen; med dem finns det, till skillnad från de särbegåvade, både resurser och åtgärdsprogram.

Framför allt kraven på att alla ska nå målen och de stora klasserna medför att de särbegåvade inte alltid får den uppmärksamhet de kanske har behov av. Den didaktik som används är generellt att se alla elever som individer, men kan beskrivas som:

1. Försvåring. Det vanligaste arbetssättet bland de intervjuade. Att uppgiften anpassas efter individen. Alla jobbar med samma men den särbegåvade på en högre nivå.
2. Repetition: Att inte forcera och att helt enkelt upprepa så att kunskapen inte blir för ytlig.
3. Gruppering: Att sätta likasinnade tillsammans om möjligt så att de jobbar med andra på samma höga nivå.
4. Acceleration: Används inte gärna, främst på grund av sociala skäl; men förekommer ofta efter påtryckningar från elevens föräldrar.
5. Föreningsverksamhet: Att de särbegåvades smala intressen bättre sköts utanför skolan i form av föreningar som kan specialträna dem.

För framtiden förslår lärarna främst konservativa lösningar som visar hur låsta de känner sig inom skolsystemet:

1. Mer fortbildning. Kanske en studiedag eller liknande så alla involverade i skolan får ta del av forskningen.
2. Tydligare direktiv. Så att pedagogerna vet vad som gäller på deras skola på liknande sätt det idag finns åtgärdsprogram för svaga elever.
3. Färre elever per pedagog. Antingen med mindre klasser eller också med ett tvåläraresystem. I en drömvärld skulle de vilja kunna spendera mer tid med varje elev, vilket inte går med 30 individer per klass.

4. Specialskolor. Men, om de ser till helheten, med reservation för att de särbegåvade behöver den sociala biten som en vanlig klass erbjuder.

Diskussion och analys

Denna del av uppsatsen består av en metoddiskussion och en resultatdiskussion.

Metoddiskussion

I backspegeln kan jag nu se att användandet av videokamera var ett misstag. Jag kände, inte på plats men efteråt när jag såg det som filmats, att de som intervjuats säkert skulle slappnat av mer utan en kameras närvaro. Trots att den stod diskret vid sidan var bara det faktum att den var där alls en distraktion. Mer tid för varje intervju hade hjälp eftersom de flesta slappnade av efter ett tag. I arbetet med att översätta intervjuerna till text visade det sig vara positivt att videokamera användes eftersom man ser den som talar.

Analysen av datan skedde enligt hermeneutiska principer genom att leta efter de teman som naturligt framkom i intervjuerna med hjälp av färgkodning under transkriberingen. Dessa teman ledde till de rubriker som finns i resultatdelen. Det hade underlättat om jag lagt mer tid ursprungligen skiljt på utbildningens helhet och del. Den förförståelse om särbegåvning som jag presenterade plus det som kommit fram i den tidigare forskningen användes som grund för intervjuerna och också som grund för den tolkning som gjorts i den hermeneutiska andan där jag genomgående försökt återkoppla och få fram nya kunskaper. Jag var helt ny till hermeneutik men jag tycker det passade som val av ansats eftersom jag blir del av analysen. Vem jag är som subjekt, med min förförståelse, ledde till denna analys där mina erfarenheter och tidigare forskning influerade min tolkning.

Resultatdiskussion

Resultatdiskussionen är uppdelad i fyra underrubriker som dels ska avhandla uppsatsens tre frågeställningar men också en egen rubrik där jag diskuterar om en väl fungerande föreningsverksamhet i samhället skulle kunna vara lösningen. Resultatdiskussionen utgår från analysen av intervjuerna jämfört och kopplat mot den tidigare forskningen samt min personliga förförståelse för att enligt den hermeneutiska processen kunna bilda ny förståelse.

Identifiering

Om man ser till hela klassrummet i ett helhetsperspektiv, ligger fokus, enligt respondenterna, på de svagare eleverna som riskerar att inte nå målen. Detta var också min upplevelse utav att ha arbetat som vikarie. Respondenterna upplevde, precis som jag, en frustration över att hinna med särbegåvade. De får istället sitta med för enkla uppgifter, vilket jag också noterade i min förförståelse. Den tidigare forskningen såg inte till klasstorlek som en faktor och respondenterna har genom att se till helheten fördjupat problemet. Det handlar inte bara om hur man uppmuntrar individen utan de andra 29 i klassen måste också uppmuntras. Däri ligger det verkliga problemet med arbetet med de särbegåvade; speciellt om fokus ligger på de svagare eleverna.

Respondenterna var eniga om att särbegåvade är något man stöter på men de kunde inte ge en procentsiffra. Medeltalet hamnade på en eller två särbegåvade elever i varje klass. Med 30 elever per klass blir det en aningen högre frekvens, på 3-6 procent, än vad som uppskattades i inledningen av denna uppsats. Där uppskattades det till att ca 1 till 2 procent är särbegåvad. (Persson, 2014, Wallström, 2010 och Ziegler, 2010). Svårigheten att uppskatta hur många särbegåvade som finns kan bero på en brist på tydlig gränsdragning. Pettersson (2011), konstaterade också att det är svårt att ge en tydlig och avgränsad definition och det finns över hundra olika definitioner på särbegåvning.

Precis som i den tidigare forskningen tog till exempel lärarna upp vikten av identifiering av de särbegåvade för annars leder det till uttråkade elever. Detta stämmer också överens med min personliga förförståelse.

Om man ser till definitionen av de särbegåvade så beskrev respondenterna dem på liknande sätt som det gjordes i bakgrundskapitlet men de använder aningen annorlunda ord. Nedan följer hur respondenterna definierade särbegåvade samt hur detta kan kopplas till tidigare forskning och/eller min förförståelse och ge en eventuell ny förståelse enligt den hermeneutiska spiralen:

Smala intressen

Winner (1999) sade också detta, i liknande ord, att de särbegåvade har tvångsmässiga intressen ofta inom väldigt specifika och snäva områden. Men respondenternas svar har lett till en ny dimension på denna fråga i och med att de såg till helheten: att samhället inte nödvändigtvis värderar dessa kunskaper högt. Detta leder till en diskussion om vad som är värt att kunna, vem bestämmer vilka kunskaper som ska sökas, är det individens intressen eller samhällets behov av goda medborgare

som styr skolan? Genom att inte bara se till en del, individen, och utvidga det till helheten, samhället, kompliceras frågan och ställer frågor om huruvida dessa smala intressen ska uppmuntras eller ej.

Kommunikationsproblem

Wallström (2010) beskrev det på liknande sätt, i bakgrundskapitlet, att den typen av särbegåvad kallas enstöringen. Denne är otillgänglig, introvert och inte integrerad i klassen. Jag har själv aldrig funderat så mycket på detta utan har alltid antagit att den som kan mycket också kan visa det antingen muntligt eller skriftligt.

Udda beteende

Detta kan jämföras med Wallström (2010) som beskrev en typ av särbegåvad kallad egocentrikern, som är aggressiv, störande och självupptagen.

Eventuella diagnoser

Respondenterna tyckte ADHD och liknande diagnoser ofta dolde eller påminde om särbegåvning. Winner (1999) tog också upp detta problem; att det kan vara svårt att skilja på ett uttråkat barn och ett som har inlärningssvårigheter. Edisonprofilen hade ju till exempel kopplingar till ADHD också (Palladino 2003).

Duktiga

I min förförståelse tydliggör jag mina förutfattade åsikter att särbegåvade är dessa underbarn som verkar ha allt. Men även respondenterna har stött på denna typ av särbegåvade som Wallström (2010) kallade för idealtypen. De är framgångsrika, motiverade och har flyt i skolarbetet.

Kan redan

Detta var återkommande bland respondenterna, att de särbegåvade inte bara lär sig snabbt utan också verkar redan kunna. Detta kopplas direkt till Wallström (2010) som gjorde distinktionen att den högpresterande lär sig snabbt men den särbegåvade kan redan. Min förförståelse gjorde ingen distinktion mellan dessa två. Jag antydde att min dotter kan mycket väl vara särbegåvad men en av hennes kvaliteter är att hon jobbar stenhårt; hennes blåa bälte i Taekwondo har kommit efter år av tränande flera dagar i veckan genom den medvetna inlärning (deliberate practice) som Ziegler (2010) tog upp.

Didaktik

Återigen tog respondenterna upp denna problematik med att skolan primärt måste se till att alla når kunskapsmålen. Det blir helheten som påverkar delarna i klassrummet, nämligen var läraren spenderar mest tid. De åtgärder som finns för särbegåvade måste också fungera utifrån dessa förutsättningar.

Acceleration

Den tidigare forskningen la tonvikten på individens kunskapsutveckling medan respondenterna la större vikt vid det sociala och förespråkade att hålla kvar särbegåvade i klassen. En viktig ny kunskap som uppstod i denna studie var att det, enligt respondenterna, är föräldrarna som förespråkar och driver på denna åtgärd. Winner (1999) kan delvis kopplas till detta eftersom hon också konstaterade att särbegåvade ofta kommer från barncentrerande familjer med föräldrar som har höga krav och förväntningar (Winner 1999). Något som också passar in på till exempel min egen dotter som inte har syskon och två väldigt engagerade föräldrar. Winner (1999) säger vidare, i kritik till begreppet särbegåvning, att det kanske bara är intensiv träning och kan då appliceras på alla barn. Nyckeln här blir då, precis som respondenterna resonerade, att alla ska utvecklas i sitt tempo med uppgifter som anpassats efter deras kunskaper och förmågor.

Försvåring

Detta blir då ett sätt att kunna ha särbegåvade kvar i klassen, av sociala skäl, och samtidigt utmana och stimulera alla elever, särbegåvade också. Att anpassa uppgifter efter individens nivå var snarligt det som Wahlström (1995) i bakgrundskapitlet kallade för den divergenta pedagogiken. I stort var det denna pedagogik som respondenterna förespråkade, de hade bara inte ett namn på den. Det var så de alla till viss del arbetade. Även enligt Skolverket (2012) ska undervisningen vara flexibel och anpassas efter elevens behov och att de särbegåvade bör kunna frodas som alla andra elever om de bara har en bra pedagog (Skolverket 2012). Min förförståelse lutade mer åt specialskolor och högre grad av medveten inläring men under studiens gång verkar detta med anpassning av uppgifter vara nyckeln till att kombinera de sociala behoven med inlärningspotentialen.

Repetition

Att repetera var, enligt en del av respondenterna, bra för att kunskaperna inte skulle bli för ytliga. I den tidigare forskningen däremot var detta inte acceptabelt för de särbegåvade och repetition och tomgång ska undvikas (Ziegler 2010). Om de särbegåvade bes repetera det de redan kan leder detta till dåliga studievänor. De blir lata och uttråkade (Wahlström, 1995). Men en del av respondenterna

anser däremot att det ger djupare kunskaper. Att till exempel läsa in ett ämne snabbare, det som Ziegler (2010) kallade snabbtågsklasser, leder, enligt respondenterna, bara till ytliga kunskaper.

Gruppering

Även Ziegler (2010) hade detta som ett alternativ men kallade denna åtgärd för pull-out; där någon gång i veckan de särbegåvade tas ut för att undervisas med andra. Gruppering eller pull-out blir då som en mindre extrem form av acceleration där respondenterna upplever att de särbegåvade får vara med andra på samma nivå ibland men ändå stanna kvar i den stora gruppen, som ju anses så viktigt för det sociala.

Föreningsverksamhet

Genom den hermeneutiska processen har detta vuxit fram som en nyckelbit när min förförståelse har ändrats under studien angående särbegåvade. Ziegler (2010) och Wallström (2010) tog upp enrichment; där evenemang anordnas utanför kursplanen, arbetsgrupper, privatundervisning etc. och ska berika utbildningen men detta nämndes inte alls av respondenterna och verkar inte vara något som görs alls på de skolor som besöktes. Privatundervisning etc. ses nog som utanför skolans värld och har därför inget att göra med de didaktiska val som respondenterna samtalade om under intervjuerna. Vidare ansåg respondenterna att de försökt föra in de särbegåvades intressen i klassrummet utan framgång. Koppla detta till min förförståelse, där jag nämnde min dotters olika aktiviteter, och på ett sätt är det upp till föräldrarna att möjliggöra denna enrichment när man åker runt med sitt barn på diverse aktiviteter som denne vill hålla på med. Det ligger alltså utanför skolans sfär och hamnar istället dels i föreningsverksamheten eller andra klubbar och grupper. Det är intressant att se avsaknaden från enrichment i svensk skola utifrån att det egentligen ligger på fritiden och det är upp till föräldrar samt barnet att i samspel bestämma hur mycket eller lite just den individen ska göra.

Det blir alltså upp till föräldrarna att ordna aktiviteter utifrån barnets önskningar och eventuella talanger. Min dotter tränar Taekwondo, som då blir en slags gruppering eftersom det går andra där som också brinner för denna kampsport. En annans dotter kanske går i en schackklubb och det blir på så sätt rätt att skolan ser till kunskapskraven och låter de särbegåvade hålla på med sina smala intressen på fritiden. Förförståelse ändras därför eftersom skolan aldrig kan tillgodose båda.

Men detta bygger på, och fungerar endast, om vi har ett samhälle som är rättvist; där alla barn kan hålla på med den aktivitet de vill. Utbudet av aktiviteter måste vara brett och inte kosta för mycket

så att alla i samhället kan ta del av det. Det blir en skola för alla men ett föreningsliv för individen. Huruvida vi har ett sådant samhälle kan diskuteras vidare.

Framtiden

Hur kan den tidigare forskningen samt min förförståelse kopplas till de förslag respondenterna hade angående framtiden?

Fortbildning

Som student på lärarlinjen håller jag självklart med respondenterna om att mer fortbildningen behövs i och med att jag valt skriva mitt examensarbete om just särbegåvning. Ziegler (2010) tog upp just detta med att en lärare inte har någon speciell utbildning i att se särbegåvning eller hur man handskas med den och att samhället har en utmaning att professionalisera identifieringen och stödet av särbegåvade elever.

Tydligare direktiv

Respondenterna ville se tydligare direktiv från skolans håll, mer som det idag finns med de svagare eleverna. Pettersson (2011) konstaterade också att det inte finns obligatoriska stöd för särbegåvade; ofta finns inga handlingsplaner alls.

Färre elever per pedagog

Detta kan kopplas direkt till vad Ziegler (2010) kallade medveten inläring där tanken är att gå från lek till organiserad träning med tydliga mål, mer likt vad som idag görs inom elitidrott, som kräver mycket tid med eleverna, men det kan också kopplas direkt till mina upplevelser av att vara vikarie. Förförståelsen bekräftas här av respondenterna.

Specialskolor

Min förförståelse var helt inriktad mot detta fenomen med specialskolor, med har ändrats under arbetet med denna uppsats. Respondenternas sätt att se till helheten och inte bara det kunskapsmässiga har komplicerat denna fråga. Jag anser fortfarande att specialskolor är bra både för individen och för samhället men den sociala biten som respondenterna tog upp är värd att diskuteras. Vad innebär det för elever att gå på skolor med enbart likasinnade? Vad gör det för demokratiuppdraget? Vad får vi för medborgare? Vid vilken ålder vet ens ungdomar vad de vill göra resten av sina liv, eftersom specialskolor sätter en kurs som blir svår att ändra?

Jag tolkar alla lärarnas förslag som konservativa och försiktiga. Mer fortbildning och tydligare direktiv går hand i hand med att de upplever det svårt att identifiera och definiera elever och

eftersöker naturligt mer information som de kan förhålla sig till. Ropet efter mer fortbildning och tydligare direktiv blir, enligt mig, det samma som att säga ”vi vet inte”. Som professionella pedagoger förväntas de veta alla svaren, de ska veta hur undervisningen läggs upp didaktiskt på bästa sätt. Det tar emot att säga ”jag vet inte vad som är bäst”. Under intervjun ville de inte gärna säga ”det har jag inte tänkt på” och istället blir svaren att fokus ligger på de svaga och att det inte finns tydliga definitioner. Därför tolkar jag dessa förslag på framtiden som ett svagt rop på hjälp. Det är kanske lättare att förslå mer fortbildning och tydligare direktiv än att bara säga ”jag har inte tänkt på det här och jag vet inte”. Även om det leder till samma slutsats. Som det är nu är det, enligt min tolkning, upp till pedagogerna själva att fatta beslut och interagera med de särbegåvade och det faktum att de eftersträvar mera fortbildning och tydligare direktiv tolkar jag som att de inte har tillräckligt med kunskap om detta ämne. Det är det de vill ha sagt med dessa två förslag, enligt mig, att de inte vet tillräckligt om särbegåvade. Men deras professionella roll tvingar dem att formulera sig på ett mer diplomatiskt sätt.

Även förslaget att det ska vara färre elever per pedagog tolkar jag som att om de bara hade tid för varje elev så skulle de då också kunna stimulera de särbegåvade. Detta skulle också leda till mer individanpassad utbildning. De största problemen som respondenterna tog upp angående arbetet med de särbegåvade var att de måste fokusera på de svagare eleverna, att det inte finns en enhetlig definition och att de särbegåvade kan bli skoltrötta om de inte utmanas. Jag tolkade det som att förslaget om färre elever per pedagog i princip skulle lösa de flesta av dessa problem. Särskilt i samband med mer fortbildning och tydligare direktiv från skolans håll. Men min tolkning är att om de har 30 elever per klass så är det klart att de måste spendera mer tid med de svagare eleverna så länge de har krav på sig att alla ska nå målen. Huruvida detta är ett bra krav eller inte ifrågasattes inte utan det ses bara som en av jobbets förutsättningar. Då blir alternativet att ha färre elever så att man får mer tid per varje individ.

Bara förslaget om specialskolor tolkar jag som åtminstone lite kontroversiellt eller utmanande, även om jag delar deras reservationer angående den sociala biten. Men utifrån respondenternas svar tolkar jag det som ett förslag de inte riktigt tror på eftersom det på ett sätt skulle ifrågasätta den nuvarande skolan. På ett sätt tolkar jag det rika föreningsliv vi har i Sverige, eller anser oss ha, leder till att lärarna anser att de kan utmanas i specialämnen utanför skolan; det blir ett sätt att vältra över ansvaret till utanför skolan.

Förslag till fortsatta studier

Det vore intressant att se denna studie som en pilotstudie. Att göra en liknande studie på större skala skulle göra resultatet mer representativt och skulle kunna leda till generaliseringar. Det skulle även vara intressant att i en större studie också titta på de särbegåvades upplevelser av skolan.

Ett förslag till fortsatte studier skulle därför vara att utöka antalet som intervjuas och använda ett sannolikhetsurval för att välja respondenter samt att också kunna ställa detta emot de upplevelser som särbegåvade har av skolan. Deras synpunkter skulle vara guld värt i detta sammanhang; att jämföra och koppla lärares erfarenheter med de särbegåvades skulle kunna informera de didaktiska val som fattas inom skolan vidare.

Vidare skulle jag tycka att diskussionen om föreningsverksamhet som ett komplement till skolan, och som sätt att låta särbegåvade både snöa in sig samt gå kvar i vanlig skola av sociala skäl, förtjänar mer djupgående studier.

Slutsatser

I Sverige har skolan varit fokuserad på elevers brister och inte på de elever som har möjlighet att excellera i ett eller flera ämnen (Persson 2014). De särbegåvade får inte den stimulans eller utmaning de behöver vilket riskerar att leda till lata och uttråkade elever med negativ inställning till skolan (Wahlström, 1995). Enligt denna studie skulle mindre klasser eller flera pedagoger per klass skulle kunna vara lösningen för det ger mer tid för pedagogerna att se och möta varje elev som en individ; och då också de särbegåvade. Åtgärder som acceleration eller specialskolor fungerar om man ser bara till kunskapsutvecklingen men om man ser till helheten, som inkluderar den sociala biten, verkar svaret, enligt denna studie, att ligga i försvåring av uppgifter så att de särbegåvade kan utmanas i den klass de tillhör utan att behöva lämna kompisar och sociala band de byggt upp. De skulle istället kunna få sina specialintressen tillgodosedda genom föreningsverksamhet, även om det innebär att ansvaret vältras över till utanför skolan. Detta bygger dock på ett samhälle där alla unga kan utöva deras intressen på fritiden med bra fungerande föreningsverksamhet på den individens nivå och på så sätt få den medvetna inläring som krävs för att nå expertnivå.

Enligt denna studie blir målet för lärarna att se till att den särbegåvade utmanas till att nå sin utvecklingspotential, samtidigt som helheten, där denna individ också ingår i ett socialt sammanhang, inte bortses ifrån.

Referenser

Arfwedson, Gerd & Arfwedson Gerhard (2002). *Didaktik för lärare – En bok om lärares yrke i teori och praktik*. Stockholm: HLS Förlag.

Arfwedson, Gerd, Arfwedson, Gerhard & Haglund, Stefan (1993). *På väg mot katedern*. Falköping: Almstedt & Wiksell Förlag AB.

Denscombe, Martyn (2009). *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.

Gadamer, Hans-Georg (2013). *Truth and Method*. London: Bloomsbury Academic

Gagne, Francois (2005). From noncompetence to exceptional talent: Exploring the range of academic achievement within and between grade levels. *Gifted Child Quarterly*, nr 49, s. 139-153

Holm, Ann-Sofie & Öhrn, Elisabeth (2014). Diskurser om prestationer, begåvning och arbete. I Ann-Sofie Holm & Elisabeth Öhrn (Red.) *Att lyckas i skolan: Om skolprestationer och kön i olika undervisningspraktiker*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis

Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lancaster, Vanessa (2012). Academically Gifted Adolescents Transferring to an Independent Gifted School: Effects on Academic Identity. Eastern Michigan University, paper 439.

Lgr 11. Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011. Stockholm: Skolverket. Hämtad från <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/laroplan>

Lundahl, Christian (2011). *Bedömning för lärande*. Stockholm: Norstedts

Palladino, Lucy Jo (2003). *Drömmare, upptäckare & dynamiker: Att förstå begåvade men jobbiga barn. Positiva och konkreta råd till föräldrar och lärare från dagis till tonår*. Bok 2. Uppsala: Förlaget Påfågeln

Palmer, Anna (2010). *Att bli matematisk: Matematisk subjektivitet och genus i lärarutbildningen för de yngre åldrarna*. Stockholm: Department of Education, Stockholm University, 167

Patton, Michael Quinn (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods, 3rd edition*. London: Sage Publications, Inc.

Persson, Roland (2010). Särbegåvade barn och ungdomar är utmaning för svenska psykologer: En kort översikt. Jönköping: Högskolan för lärande och kommunikation.

Persson, Roland (2014). Särbegåvning: Ett differentierat fenomen med sociala konsekvenser. *Socialmedicinsk tidskrift*, 91(2), s 129-138. Hämtad från <http://socialmedicinsktidskrift.se/index.php/smt/article/view/1092/887>

Pettersson, Eva (2011). *Studiesituationen för elever med särskilda matematiska förmågor*. Kalmar: Linnaeus University Dissertations, 48/2011

Pyryt, Michael (1998). Career education for the gifted: Complexities and recommendations. *AGATE*, nr 12, s 33-41

Skolverket (2012). Högpresterande elever, höga prestationer och undervisningen - Rapport 379. Stockholm: Skolverket.

U2014/5038/S. *Uppdrag att främja grund- och gymnasieskolors arbete med särskilt begåvade elever*. Stockholm: Utbildningsdepartementet. Hämtad från <http://www.regeringen.se/sb/d/18298/a/245748>

Unemar Öst, Ingrid (2008). *Att samla och analysera kvalitativ data*. Webb föreläsning: Örebro Universitet. 2008-08-25.

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk - samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet. Hämtad från <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>
Vetenskapsrådet (2011). *God forskningssed*. Vetenskapsrådets rapportserie, 1:2011. Stockholm: Vetenskapsrådet. Hämtad från <https://publikationer.vr.se/produkt/god-forskningssed/>

Wahlström, Gunilla (1995). *Begåvade barn i skolan: Duglighetens dilemma?* Stockholm: Liber Utbildning

Wallström, Camilla (2010). *Se mig som jag är: Om särbegåvade barn i skolan*. Varberg: Argument Förlag

Winner, Ellen (1999). *Begåvade barn: myt och verklighet*. Jönköping: Brain Books AB

Ziegler, Albert (2010). *Högt begåvade barn*. Stockholm: Norstedts

Ödman, Per-Johan (2007). *Tolkning, förståelse, vetande: Hermeneutik i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.